

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

Les Valls de Vió i de Puértolas

I.—LA VALL DE VIÓ

s estrany, a la vegada que interessant l'aspecte que presenta aquesta vall, estesa al llevant de la de Broto, i compresa en la regió dels Pireneus Centrals.

Ella forma, junt amb aquella i amb ses veïnes del ponent, les valls de Puértolas i de Bielsa; la zona on sembla haver-se concentrat l'acció de les forces geodinàmiques, que produïren el gran aixecament Pirenenc. I encara més que en totes elles, en la de Vió apareix com porta d'aquesta acció al màxim. Conseqüència d'això és pel que presenta aquesta vall una topografia un xic enrevessada; massius i fondalades escanyades ací d'enllà, sense relació aparent, i en un estat de dislocament tal, que fins al més llec de la ciència geològica ha de sorprendre el contemplar aquelles muntanyes, amb llurs vessants trencats, i oferint un modelat del tot asimètric; valls que més que regulars conques de recepció, són colossals esclatxes, resultat del trencament dels perfils sinclinals, i que les intenses accions de denudació les ha acabat d'acusar i exagerar, donant-los-hi un aspecte verament imposant.

Són, doncs, aquestes valls, i en especial la de Vió, si no remarcables per llur riquesa productiva entre llurs companyes dels Alts Pireneus de l'Aragó, les de Tena i de Benasc especialment, en canvi ben remarcables, i molt dignes d'especial estudi per l'home de ciència, que hi té allí problemes a resoldre i d'importancia cabdal.

LÍMITS I OROGRAFIA. — El gran pic d'Añisclo, o Soum de Ramond, com li diuen els francesos, i una de les tres eminències que formen la trinitat de les Sorores o Mont-Perdut, és la superba fita que assenyala l'apuntament d'aquesta vall al massís fronterís o linia de cims. Trobant-se aquest reculat vers al sud d'aquesta linia, és per això que la vall de Vió, que s'estén a son redós vers al migjorn, no presenta confrontació amb la veïna nació, i per interposició d'una petita part del territori de sa veïna vall, la de Bielsa.

La confrontació orogràfica d'aquesta vall amb la de Broto, és la següent:

Prenent com a punt de partida l'esmentat pic d'Añisclo, es presenta una ondulada serralada, la qual, enfilant-se vers al sud, travessa la collada d'Arrablo, carenejant per la serra Custodia fins a Cuello Garelo; allí l'aliniació torç son curs vers l'oest, pel pueyo de Mondicieto, i repeuant vers al sud els vessants de Coma Niceto.

Ample hemicicle muntanyós se'n desenrotlla a partir d'aquell indret, la concavitat del qual esguarda al sud-sudest, i format per la Serra Cils, que augmentant l'alçaria de la seva carena, va per la Càrquera a la punta més baixa de la Cuta o de Diazas (altitud, 2,250 metres), fita culminant. Segueix per les planes d'Arbe i de la Caña, per tornar a enlairar-se al pueyo de Balariu, i la muntanya de la pardina del Señor; d'allí l'enfilada torç vers al sud-sudest, i sortint ja del territori d'aquesta vall.

Tornant al pic d'Añisclo, i baixant de son cim per un dels seus rocosos contraforts, i vers al llevant, ens trobem en la collada d'aquell nom, que s'alça a 2,480 metres sobre el nivell del mar; límit divisor de la vall de Vió i de la de Bielsa. Travessada la collada, a poca estona ens cal deixar la gran serralada que segueix vers al llevant, i que veurem al tractar de la veïna vall de Tella, per a dirigir-se, encarats vers al sud, per les anomenades tuques de Sessa; d'allí s'estén llarga enfilada envers aquella orientació, i pels ports de Sessa i la collada Biceto (comunicació amb la vall de Puértolas).

Segueix als hermosos pasturatges dels dits ports un rellevament de la divisoria en la muntanya de Plana la Canal, precursora del gran massiu rocós que la succeeix i que s'anomena les Sestrales, grandiosa serralada d'abruptes vessants encinglerats, alternats amb terraces de fort desnivell, per on s'hi atapeixen les boscuries de pins, avets i boixos. En sa retallada carena, que s'alça a 2,075 metres, sobressurt el cònic pitó anomenat El Fraile. Deixades les Sestrales, segueix la serra amb una inflexió vers al sud-

sudest, per la Minguasera, igualment amb sos caients meridionals emmurallats i amb nombrosos cingles. D'allí, l'aliniació va sempre en aquella direcció, emperò abaixant-se successivament, perdent son aspecte abrupte, fins a fondre's al fi en les baixes serretes comunes amb la vall de Puértolas, i que cauen dessobre el gran thàlweg del riu Cinca.

Aquesta enfilada des de les tuques de Sessa fins al Cinca, delimita aquesta vall de la de Puértolas.

Acaben de recloure el territori de Vió i pel migjorn la divisoria que la separa de la vall de Solana, i dels pobles de la ribera de Fiscal. Aquesta divisoria comença en una fita, el Castillón de Fanlo, situat a l'enfront del Pueyo de Balariu, i a la vereda oposada del barranc del Talle, els quals formen la seva embocadura; segueix una carena vers al sud primerament, i decantant-se vers a l'est poc després, i marcant-la els cims de Conca la Cruz i la Ralluala, que s'enllacen amb l'eixamplada muntanya de Comiello, i serra de Yeba. En aquesta darrera s'hi obra estreta collada, l'anomenada Cruzeta de la Garganta, per on passa el camí que des d'aquesta vall condueix a la de Solana i a Boltaña.

Passada la collada s'alça de sobte la carena pel gran massiu de Santa Marina, coronat per l'ermita dedicada a aquella santa, i un dels llocs on es gaudeix de millor vista en aquests indrets i fins de tot Aragó (altitut, 1,800 metres). Els vessants meridionals d'aquesta muntanya s'enllacen amb la llarga serra de Navain, encara ben emboscada, la qual mitjançant una lleugera inflexió a l'est per la punta de San Vicente, va perdent cada vegada més la seva alçaria; a l'arribar davant del poblet de Muro de Vellos termina amb suaus caients que van a besar les aigües del Cinca i enfront de la Peña Montañesa.

D'aquesta llarga divisoria se'n desprèn un estreb o brancal, a l'indret de la muntanya de Comiello, el qual, dirigint-se vers al nord-nordest, passant pel Cuello Trito, s'enlaira novament en la serra de Metils, els vessants orientals de la qual cauen dessobre la ribera del riu d'Añisclo.

En aquell indret, el brancal torç la seva direcció vers al sud-sudest, i vorejant el susdit riu, se sosté pel toçal de Sant Miquel, i puntes de Bramapán i d'Aràn; passades aquestes s'enllaça amb les Traviesas de Gallisué, els caients meridionals del qual constitueixen el terme d'aquest brancal, car elles cauen dessobre el thàlweg del Cinca.

HIDROGRAFIA. — Els vessants d'aquesta llarga i reclosa divisió que suara havem descrit, concorren a formar una conca de recepció, que és la que, considerada en son conjunt, constitueix el territori de la vall de Vió : si bé a primera vista es pot apreciar aquesta com formada per dues de diferent orientació i aspecte. El fons del territori d'aquesta vall apareix solcat per profunda depressió, el qual s'estén de nordoest a sudest, però sa extensió i eixamplament pot considerar-se com l'eix de la vall. Son origen es troba en l'extrem nordoest, i en l'ample semicercle format pels Pueyos de Mondicieto, i de Balariu, i la punta de la Cuta; en el seu fons, un ample avenc, recull totes les precipitacions atmosfèriques caigudes en llurs vessants. És per aquest concepte, que presenta certa importància la Gleva de Borrueu, anomenat així aquell ample avenc, ja que per altra banda els manantials emergits en aquella encontrada són d'escassa importància, apareixent per dita causa el tal avenc gaire bé eixut la major part de l'any.

Segueix aquest son curs en direcció sudest, no tardant a trobar-se barrat per la interposició de la baixa serreta de Sant Pelay, la qual, travessant la vall, lliga els vessants de Coma Niceto amb les del Castellón de Fanlo. Obligat, doncs, el barranc de Borrueu, a no poder seguir la direcció susdita, aprofita un dels dislocaments del terreny en aquell indret, i tan sovint en aquesta vall, obrint-se pas en direcció lateral i vers al sud-sudoest per la profunda i estreta escletxa anomenada Las Gloces. Poc menys de dos quilòmetres té d'extensió aquell curiós fenomen de trencament, al fons del qual hi discorre el petit barranc de la Gleva de Borrueu, reclinat en molts indrets per les muralles verticals, les quals gaire bé es toquen, formant gorcs i concavitats de molt interessant aspecte.

Passat Las Gloces, s'obra una conca de recepció, ample i ben formada, per on s'escorre el barranc tot just sortit de l'engorjat, i fent via per aquella el barranc en direcció sud-sudoest, un xic més avall reb per sa vorera esquerra el fort affluent o barranc del Jalle o Xate.

En aquell indret engruixit considerablement el seu cabdal, i seguint per sa ben delimitada ribera, deixa ja el territori de la vall de Vió per entrar en la de la de Broto, tal com es veurà al tractar d'aquesta.

És, doncs, aquesta primera secció de la vall de Vió, encara que ben delimitada orogràficament, una conca de recepció tributària del riu Ara, o de la vall de Broto.

Travessada la baixa serreta de Sant Pelay, solució de continui-

tat del thàlweg principal d'aquesta vall, torna a aparèixer aquest ben marcat, no tardant son fons a veure's ocupat pel cabdal que per sa vorera esquerra li aporta el barranc de la Valle, i que devalla per estreta esquerra, oberta en els vessants meridionals del Pueyo de Mondicieto, anomenats Coma-Niceto. Poc més avall, aquest cabdal és augmentat amb el del barranc de Caldavuelo, que recull totes les aigües del Plano de Tripals.

En aquell indret pren el barranc principal el nom de Guampe, seguint enfondint-se el seu curs cada vegada més, a l'ensem que ses voreres apareixen més encinglerades, fins arribar a l'indret del poble de Sercué, on per sa vorera esquerra reb el desaigua del riu Añisclo.

Aquest, que per son cabdal és el de major importància de la Vall de Vió, recorre altra de les conques de recepció de la mateixa. Tal com es presenta en son aiguabarreig amb el Guampe és ben interessant, constituint una de les curiositats més grosses dels Pireneus de l'Alt Aragó.

Per a resseguir el seu recorregut, cal situar-se en els vessants meridionals de la collada d'Añisclo; ells formen en son fons una ribereta que s'obra en direcció sud-sudoest, en aquest indret es presenta oberta i amb caients a banda i banda més o menys redreçades, fins a l'indret dels ports de Sessa; per sa vorera dreta va repeuant les muralles rocoses, que constitueixen la soclada del gran pic d'Añisclo, o Soum de Ramond.

No tarda la humil ribereta en rebre reforç en son cabdal amb el del barranc de Fuen-Blanca, sortit en les muralles suara esmentades, en copioses deus que convergeixen al peu de l'anomenat Mallo Oscuro, i allargant-se en vistosa cascata.

El llit del riu, ja ben engruixit, va enfondint-se; també els vessants que el reclouen van fent-se cada vegada més aspres i encinglerats en ambdós costats. La ribera, recloent-se, pren l'aspecte de profunda esclletxa, oberta en direcció de nord a sud aproximadament. El riuet d'Añisclo discorre al fons d'ella, envoltat de magnífica vegetació de pins, avets, faigs i altres arbres i arbrissos.

Seguint el curs avall, no tarda en succeir-se la secció més interessant d'aquest riu, i la més sorprenent d'aquesta vall. Apareixent les altíssimes muralles de les Sestres en sa vorera esquerra, i els encinglerats de la punta Respena en l'oposada; ambdues cauen a plom des d'alguns centenars de metres de desnivell dessobre del corrent, que passa acanalat per aquella gran esclletxa, i que per llurs dimensions pot arribar a comparar-se amb els famosos *cañones* d'Amèrica.

Al riu d'Añisclo hi aflueixen, en aquesta secció de son recorregut, l'engorjat barranc de la Pardina, que li paga tribut per sa vorera dreta, com també el que devalla dels ports de Sessa, que ho fa per l'oposada.

Amb aquest imponent aspecte, segueix son curs el riu d'Añisclo, fins a desembocar un bon troç més avall el seu cabdal al riu Guampe, i fent-ho en direcció perpendicular un de l'altre. Aquest aiguabarreig s'efectua en una engorjada canal, i a considerable fondària dels vessants que l'envolten. En aquests i vers al nord-est, s'hi troben les pardines d'Aso,¹ i vers al nord-nord-oest el poble de Sercué. Reunits els dos rius en un sol, i amb el nom d'Añisclo, segueix aquest la direcció sud-sud-est que tenia el Guampe, i que és, com s'ha dit abans, l'eix de la vall.

Nova secció, i fortament reclus, li cal travessar el riu, vorejant les Sestres i els encinglerats del Tozal de Sant Miquel i del Bramapán; son llit resta encaixonat en estreta canal, de pocs metres d'amplària en alguns indrets, com al passar per dessota el llegendari pontet de Sant Urbez. Cingles a dreta i esquerra, coberts d'espessa vegetació, la qual arriba a tocar sa corrent, semblant barrar-li el pas, i acompanyant-la en son recorregut fins al pont de les Latillas, havent, abans d'arribar en aquell indret, rebut l'afluència del barranc de Cambras, per la seva vorera dreta.

Pocs quilòmetres ribera avall, es va obrint aquesta ràpidament i a l'indret de les Traviesas de Gallisú; a l'ensiem que els vessants que formen son llit perden l'aspecte encinglerat, en especial els de la vorera esquerra. El riu d'Añisclo, novament engruixit amb el desaigua del riu de la vall de Puértolas, la qual cosa ho fa per sa vorera esquerra, perd allí son nom pel de Vellos.² Segueix enllà i passa fregant els repeus del turó, on s'alça el poblet de Puyarruego, i un xic més avall acaba el Vellos son curs, desaiguant al Cinca, i al costat del poble d'Escalona.

Altra de les conques de recepció en aquesta vall és l'anomenada del riu Yesa. Aquesta es troba encapçalada pel Cuello Trito, i formada per la divisoria de la vall de Solana, des de Comiello fins a la serra de Navain, per la dreta; per la muntanya de Metils, el toçal de Sant Miquel, Espuetes de Bramapán i d'Aràn, i les Traviesas de

1. Per aquest motiu alguns anomenen al riu Guampe, riu d'Aso.

2. També la gent d'aquell país l'anomenen la Garona de Vió. És digne de remarcar que aquest mot de Garona és aplicat com a genèric a alguns rius o barrancs en l'Alt Aragó. Per exemple la Garona de las Molinas, la Garoneta de la vall de Viu, etc., etc.

Gallisué. Aquesta conca sols queda oberta vers a l'est, que és l'indret per on en surt el recaptador de tota ella. Aquest és el riu Yesa, nascut al redós del susdit Cuello Trito, el qual, seguint la direcció vers al sud-sudest, es nodreix amb l'afluència dels barrancs de Buerba o de coll d'Aràn, el de Yeba i el de Gallisué; malgrat son no curt recorregut, no és pas notable el seu cabdal, a no ésser en temps de fortes tronades, car llavors arreplega tota l'aigua caiguda en la seva estesa conca. Desaigua el barranc de Yesa al Cinca directament, i sa ribera, oberta i regular, no ofereix aspecte remarkable. Solament un dels tributaris, el barranc de Yeba, es presenta en estreta esclotxa, coberta per la vegetació, i de dimensions molt reduïdes en comparança a la del riu d'Añisclo.

POBLACIÓ I ADMINISTRACIÓ. — El territori de la vall de Vió abraça una extensió superficial d'uns 78 quilòmetres quadrats, essent una de les més reduïdes dels Pireneus de l'Alt Aragó. Els habitants estàn repartits en els poblats següents : Fanlo, Buerba, Ceresuela, Yeba, Vió, Nevín, Buisán, Sercué i Gallisué. El de major població és Fanlo, que compta poc més de 300 ànimes; i el de menys, Gallisué que en té 15. Donant un total de 850 habitants per tota la vall, corresponent-li, per consegüent, una densitat de població igual a 10'7 habitants per quilòmetre quadrat.

En aquesta vall tampoc s'hi troben pardines o cases de camp isolades; solament les d'Aso, la Pardina del Señor, i alguna altra, són habitades a la temporada d'arreglar les collites.

Els poblats de la vall formen un sol ajuntament, amb residència en el cap de la mateixa, Fanlo; cada poble elegeix un regidor, el qual exerceix el càrrec de batlle pedani; el cap de la vall n'elegeix tres d'aquests, i els pobles de Sercué i Gallisué, com a agregats a Nevín i a Vió respectivament, no tenen cap regidor. Es compòn, doncs, l'ajuntament de la vall, de nou regidors, nomenant-se ells mateixos president, el qual exerceix funcions de batlle de tota la vall.

En altres temps es trobava aquesta comarca dividida administrativament en dos *quñones* o districtes : el *de arriba*, que comprenia Fanlo, Buisán i Ceresuela; i el *de abajo*, amb Nevín, Sercué, Vió, Buerba, Yeba i Gallisué. Els representants de cada *quñón* elegien son president o cap de la vall.

Com ja indicaré al tractar de la veïna vall de Broto, aquesta de Vió posseeix un enclau de territori, pertanyent topogràficament a la de Broto. Tals són els anomenats Ports de Goriz. Aquests són una faixa de terreny estesa al redós meridional de la

gran serralada de les Tres-Sorores, formant un ras o *plateau*; i està delimitats al nord per la susdita serralada, pel cordó de cims de la qual hi està traçada la línia fronterera; al sud, pel caire del profund escarpament que formen els cercles de Suaso, de Cotatuero i de Salavores, repeuats per l'enfundida ribera d'Ordesa; a ponent, pel mateix escarpament que contornejant per dessobre el pla de Bujaruelo va a estrebar-se al Gabieto o port de Gavarnie, en la frontera francesa; i a llevant, amb la divisoria que he descrit al tractar de la confrontació dels territoris de Broto i de Vió, comprnent des de la collada d'Arrablo a Cuello Gordo i Sierra Custodia. Els ports de Goriz, i no de Gaulis com els hi diuen els francesos, es troben dividits, en antics documents, en *puerto alto*, *medio* i *bajo*. La primera secció enclou des de la Brecha de Roldán pel coll del Descargador, a la ribera de la Catuarta, passant per la faixa de Montarruego; la segona secció, o *puerto medio*, comprenia tota la plana de Sant Fartús, i la faixa Luanga, fins a dessobre del grau de Suaso; i la terça, o *puerto bajo*, s'estén des de la collada d'Arrablo i Cuello Gordo, fins a baix, i cap a llevant. Segons vells documents, els ports en llurs seccions mitja i baixa foren cedits en propietat a les valls de Vió i de Solana en recompensa d'haver les gents d'aquestes valls contingut amb una valent defensa, una de les invasions dels francesos en temps de Joan II. Més endavant els hi foren també adjudicats els ports en sa secció baixa, així com la ribera de Suaso; en pagament d'auxili que els d'aquelles valls prestaren als del poble de Torla, llurs posseïdors llavors; i amb motiu d'un litigi hagut entre els d'aquest poble i els dels altres de sa vall.

En l'acte d'aquesta donació hi consta que aquesta és «perpetua, comú, e indiviso» per a les valls de Vió, de Solana i pobles de la ribera de Fiscal; sense que en cap temps es pugui partir la dita propietat com no sigui amb la voluntat de tots aquests. Així també s'hi estatueix que totes les causes i negocis, tan civils com criminals, referents als dits ports, havien d'ésser declarades i determinades sumariament pels dos justícies de les dites valls, amb assistència de quatre prohoms, dos per la vall de Vió, i dos per la de Solana.

En altre document antic que vaig tenir ocasió d'examinar, i que és de l'any 1751, copia i compilació d'altre de més reulat temps, després d'haver fet constar els límits dels susdits ports de Goriz, com confrontant amb els *quñones alto y bajo* de la vall de Vió, s'hi estatueix el règim de les pastures en aquells llocs.

Per aquest règim es trobava constituït l'anomenat Concejo del Puerto, i format pels batlles de les valls propietaries, o sigui Vió i

Solana; junt amb dos prohoms de cada vall, i de dos secretaris i agutzils, aquests darrers no tenien veu ni vot. El Concejo es reunia en junta dalt el port, en quatre ocasions anuals, per a exercir funcions potestatives : la primera el maig, per a tractar de l'obertura dels ports després de la hivernada; la segona el jorn de Sant Bernabé, per a declarar oficialment la dita obertura; la terça al mes de setembre, per a procedir a la clausura dels mateixos; i per fi, pocs dies després hi tornaven a pujar, a fi de revisar les denúncies sobre ramats forasters que havien infringit el reglament de pastures.

En aquests actes, als de les valls de Vió i de Solana se'ls dispensava del jurament; i als de la ribera de Fiscal se'ls obligava a jurar sobre la creu formada pels dits polser i índex del president, i que els preguntava amb la fórmula de si tenien *mal pa tu*, i ells havien de jurar per la creu i els Sants Evangelis el respectar lo estatut en les ordinations vigents, no podent en cap hora ni lloc admetre bestiar foraster.

Per a no allargar la present ressenya, no referiré altres detalls que consten en documents de diferents èpoques i que venien a constituir el Corpus-Juris del règim pastoral en aquelles valls, curiosíssims com tots els que d'aquestes qüestions es refereixen, i molt dignes d'ésser donats a conèixer com a models d'una recta administració, a l'ensem que com a curiosos documents folk-lòrics.

PRODUCCIONS. — El territori d'aquesta vall, de constitució calcàrica, té el subsol completament dislocat pels formidables trencaments de la seva massa, essent això causa de què no solament les precipitacions atmosfèriques que en ell hi sovintegen, i degut a llur situació al redós del gran massiu de les Tres-Sorores i en plena regió dels Pireneus Centrals, sinó que també els manantials que per aquests motius haurien d'ésser allí nombrosos, no circulin en llur superfície, o almenys quantitat molt migrada, entaforant-se'n en les caveres i falles, i formant deus i corrents subterrànies, restant llur superfície mancada d'ells i en plena perdua hidrològica. Lo qual és un greu motiu per a l'agricultura en aquell país, i fins per al consum dels poblats, que arriben a l'istiu a trobar-se amb treballs per a llur abastiment. Així els prats hi són allí escassos, malgrat ésser un país de l'Alt Pireneu. Els ramats, com a principal riquesa de la vall, es veuen obligats a no moure's dels ports de Goriz, única regió pertanyent a ella, i que pot sostenir-los. Els regadius hi són allí poc menys que desconeguts, i les collites de cereals i de llegums, solament a força de treballs, i si plou a temps poden arribar a constituir un element de vida per aquells soferts terrassans.

És admirable en ells la perseverancia i la laboriositat, i en alguns indrets de la vall, amb terres d'escàs fons, poden esmentar-se com a models de treball, l'aprofitament d'estretes feixes sostingudes per parets i superposades les unes amb les altres, de les quals la dita del país fa constar que una vegada el llop en travessà vint-i-cinc d'aquelles en un sol salt.

L'element forestal no hi manca allí, així ho poden testimoniar les muntanyes de la Pardina del Señor, el Castillon de Fanlo, Comiello, Metils, serra de Yeba, etc., i altres que la manca de camins i l'aspresa del terror fan impossible llur extracció. Els arbustes, especialment boixos, dels quals se'n veuen de colossals, cobreixen sovint fins les esclotxes dels cingles, aprofitant-se per a destinar-los a la fabricació de culleres. ¿Però, a costa de quins perills?

COMUNICACIONS. — Essent aquesta vall constituïda per la conca de recepció d'un riu afluent a un dels principals de la província d'Osca (el Cinca), es troba arreconada i fora de les vies naturals i expedites per a comunicar-se amb terra baixa. Cal, doncs, per a assolir-la, fer-ho per alguna d'aquestes vies naturals. Tals són les riberes dels rius Cinca i de l'Ara, ambdúes proveïdes de carreteres.

Seguint amunt la primera, per la carretera que des de Barbastro i l'Ainsa ha de conduir a les valls de Gistain i de Bielsa, s'arriba al poble d'Escalona; allí cal deixar-la, i per camí de ferradura, en no molt bon estat, i passant per Puyarruego i Gallisué, s'entra a la vall de Vió, amb quatre hores (d'Escalona a Vió). Pujant de l'Ainsa, i per la conca del riu Ara fins al cap de partit, es troba la vila de Boltaña; es pren allí un caminet que travessa la collada de Sampietro, conduint en quatre hores llargues al poble de Vió. Seguint més amunt de Boltaña, per la carretera abans dita, i arribant fins al poblet de la Velilla en la ribera de Fiscal; allí es baixa aquesta i seguint un camí de ferradura, que travessant la collada de la Cruzeta porta a Vió en tres hores de marxa. Per fi, remuntant encara més la susdita carretera fins a Sarviessé, s'embrèn des d'allí el recorregut del barranc del Tolle (l'itinerari del qual es trobarà al tractar de la vall de Broto), i per un dolent camí de ferradura en tres hores es va al cap de la vall de Vió al poble de Fanlo. Les comunicacions d'aquesta vall amb les de Broto es fan per camins de muntanya impracticables per a cavalleries; i el pas a la veïna nació sols es pot portar a cap travessant els alts ports de la frontera que, com la Brecha de Roldán, sols és practicable el bon temps, quan la neu ho permet.

(Acabarà.)

JULI SOLER I SANTALÓ

Memoria del senyor Secretari*

PER tercera vegada em veig, per raó del càrrec que em vàreu confiar, a presentar-me davant vostre per a donar-vos compte del moviment del nostre CENTRE durant el curs passat. Mes, és tant el que us tindria de dir, és tant el que us tindria d'explicar referent a les tasques escomeses en honra i gloria d'aquesta casa i en benefici de l'excursionisme i de la cultura patria per poc que volgués detallar fets i actes, que no titubejo en renunciar als meus propòsits, i sí tan sols mostrar-vos com cinta cinematogràfica i de correguda, tot allò que és obligat en un acte solemnnial com el d'avui. El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA en el recinte del qual s'hi han aplegat com a rosari seguit les més fermes intel·lectualitats de la nostra ciutat volguda i de la nostra Catalunya estimada, germina amb més fermesa cada dia aquell esclat que havien somiat els seus bons conreadors reunits en un petit reconet de les golfes d'aquest punt, llavors el més alt de Barcelona. Gaire bé com a vergonyants projectaven excursions als monestirs de Pedralbes, Sant Cugat del Vallès, Sant Jeroni de la Murtra i altres per l'estil, completament desconeguts i oblidats de tothom. Jo us saludo en nom del CENTRE EXCURSIONISTA d'avui, esforçats cabdills; d'aquest CENTRE que gracies a la saó que vosaltres hi deixàreu ha posat arrels i ha estès ses branques per tota la nostra terra; d'aquest CENTRE que, malgrat haver enderrocats parets i pisos, encara necessita més espai per a estendre esbravament ses ales. El vostre ideal és un fet : Catalunya és coneguda, estudiada i resseguida. Gracies a Déu i al vostre esperit vivificador són molts els monuments que han tornat en sí, i aixecant els ulls molls pel plor del seu enrunament, ja miren riallers al cel per l'esperança de sa conservació i restauració. Vosaltres encenguéreu el foc sagrat i l'avivàreu amb tota la força dels vostres pulmons; nosaltres també, com les vestals romanes, el conservem, li rendim cult i el santifiquem.

Per això al passar balanç de l'any i al mirar la feina feta, dono llambregada, instintivament, enrera, i em recordo de vosaltres;

* Llegida en la sessió inaugural del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, celebrada el dia 24 d'octubre.

ben situat, observo el present i veig la bona voluntat i fe de tots nosaltres, i al tractar d'esbrinar l'esdevenidor, em diu el cor que els que vindran, complint també son deure, acabaran l'obra per aquells començada, pels presents seguida i per ells finida i coronada.

EXCURSIONS I VISITES

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA. — Ha estat com sempre la capdavantera, com si sentís l'enyorança de la natura i de la bellesa de les nostres muntanyes.

El dia 12 de novembre feren la seva primera excursió a Capellades, Sant Pere Sacarrera, Sant Joan de Conilles, castell de Mediona, Sant Quintí de Mediona, Sant Pere de Riudevittles i Sant Sadurní d'Anoia; i el dia 26 estigueren a Vich i a Santa Eugenia de Berga.

Al mes de desembre, i en son dia 8, visitaren la important casa d'antiguitats La Basílica.

Entrats a l'any corrent, redoblaren ses tasques, visitant el dia 8 de gener el romànic monestir de Sant Benet de Bages, amb tots els seus detalls i meravelles del claustre.

Altre monestir volgueren també admirar altra vegada el dia 21, i estigué de tanda el veí nostre de Sant Cugat del Vallès, arribant-se de passada a Valldoreix i a les Planes.

I no satisfets encara de tanta filigrana, terminaren el mes amb l'estudi, el dia 28, del grandios cenobi de Ripoll, com si la visita de l'un atragués a l'altre.

Arribant el febrer, i aprofitant les festes de sa companya la Secció de Sports de Muntanya, se'n van a passar vuit dies a Ribes i Camprodon amb motiu del concurs de neu.

El dia 25 es passejaren per Mongat, Tiana, Alella, Coll de Font de Sera, Coll de Clau, Teià i Masnou.

Durant el mes de març, visiten el dia 4 l'important i grandios edifici de la Llotja de Mar.

El dia 11 recorren en mig dia les riberes del Besòs, des de Mollet fins a Montcada.

El dia 19 se'n van a disfrutar l'ambient monàstic que enclou el Reial Monestir de Santes Creus.

El dia 25 cap a la ciutat d'Igualada, Sant Genís, ermita romànica de la Mare-de-Déu de La Sala i els pobles encastellats de Jorba i d'Odena.

El dia 15 d'abril traslladats al nostre Seminari, donaren un cop d'ull al Museu Diocesà recentment inaugurat.

El següent diumenge, dia 22, resseguien Manlleu, La Gleva, Vinyoles, on tant tingué que veure el nostre excels poeta Mossèn Cinto, i passant per Conanglell pararen a Sant Feliu de Torelló.

El dia 29 feren els honors al nostre primer Centre docent.

A l'arribar al maig s'allunyen ja un xic més, els dies són més llargs i més flairosos, i per tal motiu conviden a l'encant de la natura.

Per això el dia 6 surten envers Santa Coloma i Sant Martí de Centelles, Sant Miquel Sasperxes, Serra de Bertí, Grau de Montmany i pels Sots Feréstecs fins al Figaró.

El dia 20, encarinyats amb la Plana de Vich hi passen tot el dia, voltant pels pobles riallers de Sant Martí de Riudeperes, Sant Julià de Vilatorrada, Vilalleons, Puiglagulla, Santa Eugènia de Berga i retornant a Vich.

Tancant el mes, se'n van els dies 27 i 28 a la nostra costa brava, començant per Palafrugell, Far de Sant Sebastià, Llafranc, Calella i Bagur, embarcant-se fins a Palamós.

El dia 3 de juny passaren de visita a l'històric i veí edifici de la Generalitat, i amb tal motiu visitaren la Mancomunitat, Diputació Provincial i Biblioteca de Catalunya, orgull de la nostra ciutat.

El dia 10 feren una correria pel Montnegre, La Batlloria, Fuirosos i Breda.

Per últim, tancant el curs, sortiren el dia 17 cap a Vilafranca i Sant Martí Sarroca.

Calculem el nombre de clixés que aquestes sortides representen, tenint en compte els molts consocis que hi assisteixen, i a bon segur veurem ben aviat el gran servei que presta la Secció fotogràfica del CENTRE pel recercament de l'inventari gràfic a l'ensems que artístic, on es veu mapada l'ànima de la nostra terra.

SECCIÓ D'ENGINYERIA. — Si activitat va desplegar el passat any de sa fundació, en el present, no dormint-se en els llorers, ha treballat de ferm, essent útil valent-se de l'excursionisme per a donar facilitats als novells en la carrera, de veure i estudiar les grans instal·lacions que en el nostre segle representen el moviment i la vida dels pobles.

Guiats per aquest fi, visitaren el dia 9 de novembre les instal·lacions que la Companyia General d'Aigües té instal·lades al proper poblet de Cornellà.

Els dies 7, 8, 9, 10 i 11 de desembre, ja allunyant-se, es feren càrrec de l'Azucarera del Segre i les instal·lacions de la Companyia Riegos y Fuerza del Ebro a Talarn (Tremp) i Aitona (Serós).

El dia 21 del propi mes la fàbrica de mosaics hidràulics de Butsems i Companyia.

Començat l'any nou, efectuaren el dia 23 de gener una visita a la importantíssima fàbrica de cervesa Damm, La Bohemia.

El dia 19 de febrer s'encaminaren a Gelida i Martorell, on estigueren, en la primera població, a la fàbrica de paper de la senyora Viuda de W. Guarro, i a la segona, a l'important Museu de Santacana.

El dia 4 de març passaren mig dia a Sant Adrià, estudiant la Central tèrmica de l'Energia Elèctrica de Catalunya i les obres de la nova Central Catalana d'Electricitat.

El dia 18 estigueren un dia a Esparraguera per a visitar la Colonia Sedó, fàbrica de carbur i Salt del Cairat.

El dia 4 d'abril tornaren a Cornellà, aquesta vegada per a veure la fàbrica de vidre de D. Joà Giralt Laporta.

El dia 22 es personaren al Prat, on a Remolà i en al camp dels Srs. Pujol i Comabella es va fer una demostració pràctica d'aviació.

Acabant el curs el dia 10 de maig amb la visita a la fàbrica de portlands, ciments i cals hidràulica de Valcarca (Garraf).

Molt bé per la Secció d'Enginyeria, ja que amb el poc temps que porta de vida, no tan sols s'ha fet nombrosa, sinó que s'ha sabut posar al nivell de les que més activitat puguin tenir en benefici dels fins que persegueix.

SECCIÓ DE GEOLOGIA I GEOGRAFIA FÍSQUES. — També aquesta Secció ha fet algunes excursions d'estudi i d'investigació.

Els dies 17, 18 i 19 de març feren una excursió a les mines de Bellmunt.

També els dies 8, 9 i 10 d'abril feren una seguida de caràcter geològic a la muntanya de Montserrat, visitant les coves de Collbató i els jaciments fòssils.

SECCIÓ D'ARQUITECTURA. — Aquesta important Secció ha tornat a aquella vida exuberant a què ens tenia acostumats, durant el passat curs.

Renovà ses tasques visitant el dia 11 de febrer el nou Hospital de Sant Pau.

El dia 14 donà un bon cop de vista a les obres de la casa del Sr. Sivatte a la Rambla dels Estudis.

El dia 21 es traslladà a l'Hospitalet, fent la visita a la rajoleria i gerreria d'En Jaume Barella.

El dia 25 vegé el temple de la Sagrada Família en construcció, guiats pel Sr. Gaudí, arquitecte de l'obra.

El dia 28, a la fàbrica de gas La Catalana.

Pel mes de març féu les visites següents:

El dia 4, als jardins de Can Gomis i Fournier.

El dia 9, al Laboratori d'assaig de materials.

El dia 25, a la fàbrica del Sr. Casarramona.

El dia 31, a la fàbrica de vigues de ciment armat del Sr. Marial.

Per l'abril visità, el dia 3, les obres de la futura Exposició d'Industries Elèctriques.

El dia 12 féu una excursió a Santa Coloma de Cervelló per a visitar la Colonia Güell.

El dia 20 estigueren al taller de marbres del Sr. Gosch.

El dia 27 visitaren la casa que el Sr. Batlló posseeix al Passeig de Gracia.

Donant per terminades les visites al mes de maig, veient:

El dia 2, la fàbrica de ciment a Vallcarca (Garraf).

El dia 4, les obres del Port.

El dia 11, la casa del Sr. Milà al Passeig de Gracia.

El dia 16, la fundició de ferro del Sr. Girona.

És innegable que són grans els aventatges que reporten als novells en la carrera tals visites, així com també a tots aquells que per afició i fins per curiositat els segueixen per a conèixer tot ço que posseim en aquest ram.

EXCURSIÓ OFICIAL

Fou aquesta els dies 6, 7, 8 i 9 d'abril, dirigint-se cap al Maestrat i visitant les poblacions de Vinaroç, Morella, Alcanyís, Calaceit i Gandesa.

Finida la interminable corrúa de visites i excursions, falta ressenyar encara els actes i conferencies donades al local social, fruit com és molt natural d'aquelles. Ho farem ràpidament, puix sentiria molestar la vostra atenció amb altra cosa que no fos ço que escau en una Memoria com la que estem ressenyant, ja de per sí aspre i llarga.

CONFERENCIES

Va ésser el primer en pujar a la tarima els dies 10 i 17 de novembre, el nostre consoci Rvnd. Mn. Jaume Oliveras, per a explicar-nos la *Tragedia del Pic d'Aneto*.

Els dies 1, 15 i 22 donà, també, el consoci nostre D. Antoni Barrie, les següents conferències:

Les grans obres hidroelèctriques de la Companyia Riegos y Fuerza del Ebro; Flamisell, Noguera-Pallaresa i ascensió als pics de Pesó, Subenulls i Montroig; i Noguera de Cardós, Noguera de Vallferrera, i ascensió als pics de Certescans i Sanfons.

Tancant el desembre el Sr. Carreras i Candi amb la que donà el dia 29, versant sobre la *Formació i evolució de les poblacions rurals catalanes*.

El vicepresident de la Secció de Fotografia, D. Rafel Degollada, va projectar els dies 4 i 18 de gener una veritable *Exposició de fotografies de Camprodón, Ull de Ter, Nuria, Puigcerdà, Andorra, Seu d'Urgell i Caldes de Bohí*.

El secretari de la societat excursionista madrilenya Peñalara, ens donà dues sessions els dies 12 i 19 respectivament. La primera versà sobre *Guadarrama y Sierra de Gredos*, i la segona sobre *Los Picos de Europa*.

El dia 16, D. Emili Echevarría ens ressenyà la *Visita a les obres de la conducció d'aigües de Montcada*.

L'ex president del CENTRE, D. Cèsar A. Torras, finí el mes donant el dia 26 una *Explicació del Sot de Tentellatge i el Castell del Vilar*; i la *Llegenda del Gegant de Tentellatge*, per Mn. Joàn Serra i Vilaró.

El dia 9 de febrer, D. Feliu Duràn ocupà la tarima per a donar una conferència sobre *Tarragona cristiana*.

D. Josep M.^a Co de Triola començà el dia 15 un cicle de conferències, que continuaren els dies 1 i 15 del següent mes de març, desenrotllant els següents temes: *Els conceptes d'art; L'art en Fotografia i Dades a tenir en compte per a produir fotografies d'art*.

El dia 13 ressenyà una *Visita als enclavaments del Poble Nou i a la Sociedad Material para ferrocarriles y construcciones*, el soci D. Ferràn Ferrando.

El dia 16, D. Josep M.ª Soler i Coll inaugurà altre cicle de conferències, continuant-lo els dies 23, i 9 i 16 del pròxim març, intitulades *De l'Éssera al Noguera-Pallaresa per les crestes pirenenques*, ressenyant el primer dia *Una ascensió al Pic d'Aneto, passant per Vallibierna*; el segon, *Excursió a La Renclusa, passant per Molleras a les fonts del Ribagorça*; el tercer, *De l'estany de La Mar a la ribera d'Espot*, i el quart, *Escalació al cim de Biciberri*.

El dia 13 del propi març D. Josep Puigbert, de la Secció d'Enginyeria, ressenyà la *Visita feta a la fàbrica de Comptadors de gas del Sr. Ciervo*.

Els dies 23 i 30, D. Joaquim Morelló donà dues conferències sobre *Una excursió a Roma*, les quals resultaren interessantíssimes.

Per l'abril, l'actiu consoci D. Francisco Xavier Parés començà el dia 13 la ressenya d'una *Excursió per alguns indrets d'Aragó, les dues Castelles, el regne de Lleó, Galicia i Asturies*; continuant-les els dies 20 i 27, i els dies 4, 11 i 18 de maig.

El dia 17, D. Josep Capmany s'ocupà de la *Visita feta a la Catalana del Gas*.

El dia 25 de maig D. Cèsar A. Torras ens desenrotllà el tema: *Factible establiment de llocs de refugi o d'alberg per l'excursionista en determinades muntanyes de Catalunya*.

Durant el mes de juny, estigueren de tanda:

El dia 1.^r, el Sr. Soler i Escofet, amb una *Excursió a Sant Joan de l'Herm, la Vall d'Aràn i La Renclusa*.

El dia 8, el Rvnd. Dr. Marià Faura, el qual féu la descripció d'*Una excursió per les Valls altes de l'Éssera, Gistain i Bielsa*.

Els dies 15 i 22 tancà el curs D. Joaquim Folch, explicant *La vall de Bielsa, ascensió i devallada del Montperdut, i Vall d'Ordessa, projectat Parc nacional*.

CURSOS

SECCIÓ D'ARQUEOLOGIA. — El president de la mateixa, l'intel·ligent i mestre D. Pelegrí Casades i Gramatxes, ha vingut donant tots els dilluns consecutius les seves interessants converses sobre *Arqueologia cristiana*, formant un total de vint-i-cinc lliçons.

SECCIÓ DE GEOLOGIA. — També el president d'aquesta Secció, el Rvnd. Dr. Marià Faura, ha vingut fent el mateix els dimars, amb un curs de *Geologia dinàmica de Catalunya*.

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA. — Aquesta Secció, seguint el costum dels anys anteriors, ha vingut projectant tots els dijous diverses projeccions, fruit de les seves excursions per les nostres encontrades. També organitzà el mes de maig una sessió de projeccions policromades, artístiques i científiques, les quals, cridaren l'atenció dels intel·ligents.

SECCIÓ D'ARQUITECTURA. — Han estat alguns els dissabtes que aquesta Secció ha celebrat sessions de projeccions d'*Arquitectura grega i romana*.

SECCIÓ DE FOLK-LORE. — Aquesta Secció ha vingut treballant fermament, estudiant la manera que fos un fet la instal·lació a la nostra ciutat d'un Museu Etnogràfic Folk-lòric de Catalunya, al qual efecte ha tingut ja diverses reunions on han estat cridades personalitats que gustoses han promès patrocinar la idea.

Com a complement d'això, el catedràtic d'aquesta Universitat, D. Telesfor Aranzadi, donà el dia 28 del passat novembre una conferència sobre *Un pla d'un Museu d'Etnografia i Folk-lore de Catalunya*.

Desitgem-li bona sort i bon encert perquè pugui veure realitzats tan sants propòsits.

CONCURSOS

A càrrec de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana ha donat D. Francisco Martorell, al nostre saló d'actes, un curs d'*Historia de Catalunya*, preparatori del concurs anual que celebra aquella benemèrita entitat.

Del mateix modo, i a càrrec del Consell de Pedagogia de la nostra Diputació, ha donat Mn. Antoni Griera diverses conferències sobre la *Historia de la Llengua Catalana*.

SECCIÓ D'ARQUITECTURA. — Amb tota solemnitat inaugurarà el dia 6 de març, en el Saló Reig, l'Exposició dels treballs presentats al IV concurs dels que amb tant d'èxit ve celebrant periòdicament, veient-s'hi coses ben notables.

El dia 14 d'abril es procedí al repartiment de premis del mateix, al Saló d'actes del CENTRE.

SECCIÓ D'ENGINYERIA. — També celebrà a primers d'any, amb molt de profit, aquesta Secció, son primer Concurs d'Enginyeria, presentant-se treballs interessants que prometeren un esdevenidor falaguer, digne dels esforços dels seus organitzadors.

SECCIÓ DE SPORTS DE MUNTANYA. — Altra vegada les banderoles sportives anunciadores de les curses han tornat a ésser clavades en els viaranyos i carreteres per la nostra ardida Secció.

El dia 10 del desembre últim, una gentada immensa portà l'aninació a Argentona i Granollers amb motiu de la tercera festa d'aquesta mena. Fou brillant per tots conceptes, i tal com ja ens té acostumats, amb una organització i detall admirables.

Així mateix, a l'arribar els dies 1, 2, 3, 4, 5, 6 i 7 de febrer, les

valls de Ribes i Camprodón sortiren de llur ensopiment, obligat per l'embolcall de neus i boires, i revisqueren, trepitjades per les nostres gentils excursionistes, desitjoses de fruir aquell quadro de puresa que ofereix la natura barrejat amb els esglais alegrois dels concursants, carreres de luges, salts de skis i altres festes de joventut i de bellesa.

Boniques festes, companys; que per molts anys no vos falti l'ardidesa i voluntat necessaries per a escometre-les.

Els actes de repartiment de premis tingueren lloc, respectivament, el 20 de desembre i el 2 de març, amb molta concurrència i animació.

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA. — L'any passat es va parlar de l'arranjament del salonet de planta baixa per a convertir-lo, sota els auspicis d'aquesta Secció, en Saló d'Exposicions.

Com ja sabeu, el pensament és un fet, i amb motiu de sa inaugural se celebrà un Concurs de fotografies per a escollir les dotze làmines artístiques que del gener ençà ha anat publicant el nostre BUTLLETÍ.

Aquestes exposicions han vingut a demostrar d'una manera indubtable que entre els nostres *amateurs* hi ha veritables artistes. Que ho diguin, sinó, tots aquells que han visitat la col·lecció del monestir de Poblet, del soci D. J. Guitert; la de Santa Maria de l'Estany, del soci D. Enric Llorens; la col·lecció artística del soci D. Carles Fargas; i les de la nostra Catedral, del soci don Enric Vilaseca, totes elles d'indiscutible mèrit.

VETLLADES EXTRAORDINARIES

Tres són les festes que podem qualificar d'extraordinaries: La primera, fou el 15 d'abril, donada en obsequi de les professors i alumnes de l'Escola Normal de Mestresses de Balears, en la que se'ls hi explicà gràficament mitjançant projeccions originals del soci D. Adolf Zertcawitz, ço que és la nostra llegendaria muntanya de Montserrat.

La segona, el dia 23 del mateix mes, per a festejar la nostra festa patronal de Sant Jordi, en la qual s'estrenà l'hermós tapiç original i donatiu del soci D. Francisco Blanch, que avui ocupa la testera del nostre saló. Es llegiren inspirats treballs de Martí Esteve, Miquel Fortesa, Pere Barnils i de nostre erudit president Sr. Massó Torrents, tancant la festa amb breus i eloqüents pa-

raules de salutació, el president de la Secció d'Arqueologia, D. Plegri Casades i Gramatxes.

La tercera, el dia 4 de juliol, consistint en un concert que en obsequi al CENTRE donà el soci N'Ezequiel Martín amb la cooperació de la Srta. Na Pilar Roca. El Sr. Martín executà al piano, amb molta mestria, obres de Mozart, Schubert, Mendelssohn, Liszt, Chopin i altres, i la Srta. Roca ens féu fruir un aplec de cançonetes originals del propi Sr. Martín, mereixent nodrits aplaudiments per la galanura i gust que dominaren en sa execució.

Fins aquí els actes de caràcter social celebrats al nostre CENTRE durant el passat curs. Ara sols em resta dir-vos que la Junta directiva ha fet tot el que ha pogut per la bona marxa i millorament d'aquest Casal, al que tots tant estimem i venerem; estant disposta encara a seguir son millorament mentre no li falti la vostra ajuda i a mesura dels mitjans que pugui disposar.

Gracies a tots pel concurs desinteressat que li haveu prestat.

NOTA TRISTA

Desgraciadament, com a fatidic costum, havem també enguany pagat tribut a la mort.

Dos companys nostres, i dels que més s'havien distingit en aquesta casa per l'amor que li professaven, ens han deixat per un sempre més.

Primer En Joàn Rosals, ex Vocal de la Directiva, el qual, fins recordant-se del CENTRE en sa última hora, li ha llegat en testament ses col·leccions de Numismàtica.

Després, i ben recentment, el que moltes vegades en festes com aquesta i en aquest lloc mateix vos havia dirigit la paraula com a Secretari que havia estat, En Ceferí Rocafort.

Tots sabem ço que En Rocafort havia treballat en benefici de l'excursionisme i de la historia patria, mes una llei inexorable ens l'ha arrabaçat, i no tenim més que acatar els designis de Déu creador de la naturalesa.

Que els hi sigui la terra lleu a l'un i a l'altre.

Amb això acaba el meu comès per avui. Com ja haureu vist, i ho dic amb vera joia i satisfacció, el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, ben posseït de l'entranyable amor que li han demostrat una i mil vegades els seus fills, camina amb veri-

table fe i fa via pel camí que li traçaren els seus fundadors; si bé en un principi aquest camí fou tan escabros i costarut que hi hagué necessitat de què se'l guiés i se li donés la mà; avui, gracies a tots, el terreny li és molt més planer i segueix confiat la seva ruta, amb la seguretat que si un obstacle s'interposés en la seva marxa victoriosa, hi acudiríem tots, ja no diré a salvar-lo, sinó a empenye'l, perquè, vençut l'estorb, es presentés tal com és i s'ha de presentar : capdavanter de la cultura catalana.

TIMOTEU COLOMINAS

Discurs del senyor President* D. Jaume Massó Torrents

Senyores, senyors i companys:

EN complir l'obligada, i per mi agradosa, tasca del discurs inaugural, intentaré tractar enguany de la necessitat sentida pels viatgers i excursionistes de conservar records gràfics del país recorregut, i m'entretindré, sempre procurant estalviar-vos tot cançament, en anotar els diversos procediments de reproducció per a venir a parar a aquells que es deriven de la fotografia. Per això fer hauré de passar revista a una serie un xic llarga de publicacions, almenys fins allà on haurà pogut abastar la meua diligencia; no esmentant, però, sinó aquelles obres més característiques i que més hagin influït entre nosaltres catalans. Mes no tingueu por que desenrotlli aquest punt científicament, perquè el fer-ho seria més propi d'un llibre que no pas d'aquest acte : tan solament em deixaré conduir per l'atzar i m'entregaré al dolç divagar on porta l'entrelligament de les idees.

És veritat que en els primordis de l'estampació el gravat en fusta imperava en els llibres i les estampes xilogràfiques, així com també en el primer temps de la impressió en caràcters movibles; amb tot, convé considerar que les col·leccions de xilografies tenien general-

* Llegit en la sessió inaugural del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, el dia 24 del mes d'octubre.

ment un caràcter d'imatgeria devota popular, per notables que fossin els artistes que les dibuixaren i gravaren; i que les primeres impressions il·lustrades anaven principalment destinades a impressionar els indoctes, que en aquells temps constituïen una majoria formidable: i sempre més, fins a una època que molts hem aconseguit, s'ha tractat en boix la imatgeria vulgar. Fora l'espendor incomparable dels llibres de figures venecians i florentins de les darrerries del xv.^{en} segle, hem de saltar a la primera meitat del xix.^a per a retornar a treure excel·lències del gravat al boix. Però el procediment de gravat en el qual excel·liren els Mantegna i els Schongauer i els Durer, era el gravat en buit, tintades en el tiratge les parts fondes d'una planxa de coure. I des del segle xvi.^a fins al primer terç de la passada centuria les obres més importants, les edicions d'empenta i les estampes isolades més excel·lents varen ésser obertes sobre làmines de coure o d'acer, valent-se de les diferents maneres de menjar la planxa metàl·lica — talla dolça, aigua-fort — que els temps i els grans mestres descobrien i que aviat es divulgaven. Això constitueix un fet tan general, que en les obres catalanes o estrangeres referents a Catalunya, a les quals donarem una ullada rabent, totes les il·lustracions seràn obertes sobre planxes de coure — en els darrers temps acrades o d'acer, amb l'objecte de fer-les més resistents al tiratge — fins que l'adveniment de la litografia i dels procediments de reproducció fotogràfica abarateixen les publicacions il·lustrades, així com els gravats en buit i el tiratge al tòrcul les encaria.

Imaginem, per exemple, l'esforç editorial que suposava l'empresa de publicació dels *Viatges d'Ali Bey el Abbassi*, el barcelonès Badia el retrat del qual figura en aquesta sala com un dels més eminents viatgers catalans. L'àlbum que acompanya l'edició francesa de 1814, que és l'original i que l'autor mateix va dirigir, consta de vuitanta tres làmines i de cinc grans cartes geogràfiques, totes magníficament gravades per Adam. En Badia va anar a Londres per a pendre la direcció de la traducció anglesa, apareguda en 1816, en la qual les làmines no formen àlbum apart, sinó que van intercalades en el text, on els editors donen unes notes personals de l'autor que difícilment cercaríem enlloc més. Les traduccions italiana i alemanya contenen molt poques il·lustracions; les castellanes de Valencia i Puerto-Rico i la catalana de Barcelona no en porten cap. Fa bonic llegir al peu de les variades làmines, ja siguin vistes, paisatges, com plantes i inscripcions, l'epígraf *dessiné par Ali Bey*. En Badia fou el primer europeu que va trepitjar i descriure els temples de l'Islam de la Meca i de Jerusalem. ¿Què fóra del text tot sol, sense el comentari gràfic

d'un viatge tan extraordinari? Les plantes i els perfils que dóna de tan celebrades mesquites, són precisament allò que diferents autors han hagut d'anar copiant d'En Badía.

Mes ens cal deixar N'Ali Bey, perquè no és dels viatges dels nostres fora de Catalunya que tractem avui, sinó dels que han fet els catalans o els no catalans dintre del nostre país. I quan veritablement aquests comencen i es multipliquen, és a les acaballes del segle XVIII.⁴

En 1781 En Bernat Espinalt i García començà a publicar a Madrid una col·lecció de petits volums sota el títol molt a propòsit de l'època : *Atlante Español, ó Descripcion general Geográfica, Cronológica é Histórica de España, por Reynos y Provincias; de sus Ciudades, Villas, y Lugares mas famosos : de su Poblacion, Rios, Montes, &c. Adornada con láminas finas, que demuestran las Vistas perspectivas de todas las Ciudades; Trages propios de que usa cada Reyno; y Blasones que le son peculiares*. Quatre toquets dedica l'autor al principat de Catalunya. Com promet en el títol ampulós, inserta un mapa, una parella catalana amb trajos un xic fantasiosos i les armes de les principals poblacions. En canvi, les vistes de les ciutats capitals de corregiment són interessants i totes plegadices, en aquest ordre: Barcelona, Tarragona, Girona, Lleida, Balaguer, Tortosa, Vich, Cervera, Solsona, Manresa, Mataró i La Seu d'Urgell; a més, una estampa de Montserrat; indicant sempre de quina direcció les vistes han estat preses; s'esmenten gaire bé tots els pobles. Les planxes són gravades per En Palomino.

El *Viage de España, en que se da noticia de las cosas mas apreciables, y dignas de saberse, que hay en ella*, va ésser fet i escrit per l'individu de les Acadèmies de San Fernando i de la Historia, N'Antonio Ponz; té certa fama, i és cert que les observacions de l'autor, encara que massa rígides, no són vulgars, s'adona d'objectes i de monuments que potser haurien passat desapercebuts a d'altres. La primera edició va sortir a Madrid en 1787 i s'anaven fent noves edicions dels volums agotats. En Ponz dedica a Catalunya, i quasi pot dir-se a Barcelona, només el volum XIV.⁴ Les làmines, poques i migrades, representen, després d'una al·legoria de la ciutat, el pla; la combatuda façana de la Diputació, per mestre Blay, les obres de la qual el govern de Madrid havia fet suspendre per creure-la massa important per una capital de província; i per últim aquestes columnes del temple romà de Barcelona, que de segur és En Ponz el primer que dibuixa i representa en làmina.

Dos llibres em toca esmentar els autors dels quals no conegueren

d'Espanya altra terra que Catalunya, a les acaballes del segle XVIII.

L'Arthur Young no va treure fins a 1792, a Bury St. Edmunds, els seus *Travels during de years 1787, 1788, and 1789*. Va entrar a la Vall d'Aràn per Bosost, venint de França com se suposa, i seguint, tot detenint-s'hi, els pobles de la Vall i del Pallars, i travessant La Sagarra, per Calaf va a Montserrat, des d'on venia a Barcelona per Collbató i Esparraguera; el viatge de retorn el féu seguint el litoral fins a Malgrat, i d'allí a Girona. L'altre que us citaré, no és propiament el resultat d'un viatge, publicat també l'any que precedí a la Revolució Francesa. En Pierre Nicolas Chantreau va ensenyar francès a Barcelona, on va publicar-hi una gramàtica que tingué prou crit en les nostres generacions passades. A París va imprimir les seves *Lettres écrites de Barcelonne à un zélateur de la liberté*. Hi declara haver entrat a Catalunya per La Junquera i haver estat a Figueres, Girona, Mataró i Barcelona i haver fet des d'aquí les excursions a Montserrat, a Tarragona i a Martorell.

Em triga presentar-vos el *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne*, de l'Alexandre de Laborde. No ha existit ni probablement existirà cap viatge a Espanya fet amb tanta esplendidesa ni publicat tan ricament: el seu format gran foli; la bellesa dels caràcters d'impremta Bodoni, la inigualada traça del propi Pierre Didot, que va dirigir aquella impressió; els dibuixos fets per mà hàbil i els gravats essent honra de la francesa perfecció; excel·lent el tiratge de les làmines. Els quatre grans volums de què consta aquesta obra varen costar-li a En de Laborde una fortuna, la seva. El primer volum, que duu la data de 1806 i degué publicar-se l'any següent, és dedicat a En Godoy i compta amb la col·laboració d'una societat de literats i d'artistes de Madrid; en el segon — havent-se publicat en 1811, al fort encara de la guerra de la Independència, En Godoy caigut, la societat madrilenya disolta — l'autor hi nomena els seus veritables col·laboradors, que també ho foren del primer. Els altres volums sortiren, el terç en 1812 i en 1820 el darrer. El primer tracta només de Catalunya; si tot el viatge per les altres regions s'hagués tractat amb el mateix deteniment i amb la mateixa amplitut, l'obra total hauria constat de més volums. Fora del regne de València, descrit suficientment, pel restant d'Espanya s'hi passa més depressa. En de Laborde, que viatjava amb dos arquitectes, redactava el text i dibuixava la part pintoresca; els seus col·laboradors dibuixaven arquitectònicament els monuments antics i n'aixecaven les plantes i les seccions.

Ens cal considerar que el nostre país degué ésser el que més va

impressionar a l'il·lustre viatger. Barcelona tenia encara en peu una serie de monuments avui desapareguts, i tenia també passeigs i edificis moderns o bellament restaurats, com la Llotja i barris nous plens d'esperit. Així Catalunya, el primer país que els viatgers venint de França trobaven, els apareixia plena de caràcter i de bel·leses naturals i d'antics edificis. El traje airós i trespador dels homes, el llur posat digne, la formalitat i la senzillesa del tracte, la bellesa de les nostres dones, la nostra llengua propia de gloriosa nissaga literaria, que es feia lligar amb la dels trobadors, eren circumstancies a propòsit per a captivar. Ademés, hem de pensar que quan l'ocupació francesa, Barcelona, tota xica que la vegem a través d'una llarga centuria, era considerada la segona capital de l'imperi napoleònic després de París, perquè aleshores les grans ciutats franceses i alemanyes que tant han crescut, estaven encara per sota de la nostra. La guerra de Successió i la que l'empobria llavors, contribuïa encara més a què es giresin envers nosaltres els ulls curiosos de l'Europa. Fullejant les grans i nombroses làmines del primer volum del viatge d'En de Laborde, un hom desapassionat adquireix el convenciment que cap país pot presentar tan harmònic conjunt i que el nostre en cap obra s'ha presentat encara tan sencer com en la *Description de la principauté de Catalogne* i les precioses làmines que l'acompanyen. Passant-hi els ulls, veiem Barcelona oferir els seus claustres romànics de Sant Pau del Camp i de Sant Pere de les Puelles, més tard destruït, els gòtics de la Seu i de Santa Caterina, i un bon nombre de belles naus com les de la catedral i Santa Maria del Mar, i la ferma i airosa arquitectura civil dels palaus de la Generalitat i del Consell, i un nombre considerable de cases nobles de les quals no en resten sinó mostres; i veiem desfilar Girona, amb els seus claustres romànics i amb la Seu; Manresa i Vich; Tarragona la romana, amb els seus monuments tan bellament situats; i el monestir de Sant Cugat, i el de Poblet amb els sepulcres reals i la biblioteca amb els armaris plens de llibres; apareixen els monestirs i convents catalans abans de llur destrucció, i, descollant, la muntanya de Montserrat, amb les diverses ermites i l'ermità de Sant Benet amb la llarga barba blanca i ulls de bondat, el braser aprop i el rellotge de pesos penjat a la paret, la llibreria al fons, oferint molletes de pa als ocells ensenyats que entren per la finestra; aquell ermità amb el qual En de Laborde es plau a conversar cada vegada que puja a Montserrat va ésser reproduït més barroerament en la historia d'Espanya d'En Cortada, editada a can Brusi en 1841, que sens dubte degué inspirar la més coneguda poesia d'En Piferrer. Passen també les cascates de Sant Miquel del

Fai, les salines de Cardona i làmines d'inscripcions i de sarcòfags romans i estudis de la torre de Breny, de la dels Scipions, dels arcs de Barà i del del pont de Martorell, dels banys arabs de Barcelona, aviat destruïts, de les columnes que es troben aquí, que fins trenta anys més tard En Celles va estudiar. Ja compreneu que tindriem tasca llarga si haguéssim de recordar les nombroses làmines que acompanyen aquesta obra notable.

Un aspecte trist dels viatges per Catalunya tenen les memòries militars i diaris d'operacions dels generals que l'han combatuda o l'han defensada. De les guerres de Lluís XIV corren moltes vistes isolades de poblacions i de plans de forts : totes gravades al coure, sovint pintades servint-se de patrons retallats; la major partida són obra d'En Lanson, *géographe du roy*; però l'obra de conjunt és un àlbum en octau, apaïsat, dirigit per En Beaulieu; *Plans et profils des principales villes de la Catalogne*. Els perfils o vistes, per més que les nostres poblacions hi prenen un caràcter holandès, poden tenir un interès arqueològic, per saber com eren en el segle XVII.^a Les memòries de la guerra gran, o de les campanyes de la Revolució francesa de 1793 al 1795, són publicades massa modernament i sense utilització de treball gràfic artístic del nostre país. En allò que es refereix a la guerra de la Independència els materials abunden; anotaré només les principals. El *Journal des opérations de l'Armée de Catalogne en 1808 et 1809* del general Gouvion Saint-Cyr, el que assetjà i prengué Girona, per emocionant que en sigui la lectura no porta cap vista en l'atlas, sinó plans de batalles i cartes per a servir a la intel·ligència de les marxes i posicions del seu exèrcit. En canvi, en les *Mémoires du maréchal Suchet* sobre les campanyes des de 1808 a 1814, sembla que el general, en mig de la tensió dels combats, se sentí captivat pel paisatge i per la situació admirable de les nostres ciutats. Així, abans de pendre Lleida, en fa dibuixar una vista, sorprenent d'exactitut, cimejada pel castell-catedral; pren Mequinença i en reproduïx una bona vista, així mateix com de Tortosa i de Tarragona, després d'haver sofert el setge més crudel i més heroic de tota aquella guerra; de Murvedre, amb el teatre de Sagunt i monedes trobades pels oficials; de Peníscola, i per últim de les línies de coll d'Orda. Totes les vistes apareixen ben preses i ben gravades. Un oficial alemany que estava sota les ordres del general Suchet, formant part de l'abigarrat exèrcit napoleònic, En Franz X. Rigel, va publicar en tornant d'aquella guerra diferents llibres i memòries a Rastatt, a Manheim i a Carlsruhe : En els *Kampf um Tarragona* i *Die Belagerung von Valencia* s'hi inserten les mateixes cartes d'En Suchet; la

campanya dels set anys, de 1807 al 1814, en tres volums, es diu ésser escrita per un testimoni de vista i seguida d'unes observacions *über das spanische Volk und Land*; els seus *Erinnerungen ans Spanien*, els acompanyen uns trajos del país dels quals es coneix que l'autor en tenia un record massa llunyà. El costat anglès dels setges de Valencia, Tarragona i Vilafranca pot veure's en les lletres d'En William Hansom, amb bones notícies sobre les operacions militars *of the British army in Valencia and Catalonia*, impreses a Londres l'any 1814. En la tardor de l'any 1813, En E. H. Locker va pendre unes *Views of Spain* que no es publicaren fins l'any 1824. Les nombroses vistes dels indrets del país català que s'havien immortalitzat per les batalles recents, són presentades amb art i amb justesa.

Dues empreses barceloneses varen intentar, com a resultat de seguits viatges, donar a conèixer l'Espanya pintoresca. La primera en data va ésser els *Recuerdos y bellezas de España*, amb text d'En Piferrer i il·lustracions d'En Parcerisa, el primer dels dotze volums havent-se publicat en 1839; l'altre es volia titular *España, obra pintoresca*, i d'ella només va publicar-se el primer i únic volum, *Cataluña*, amb la data de 1842 en la portada gravada però amb la de quatre anys més tard el mapa que el tanca. Per estar les làmines gravades a l'acer per un procediment semblant a totes les il·lustracions de què fins ara hem tractat, pendrem nota primer de la segona en data. El text fou escrit per En Pi i Margall, després d'un viatge fet quan no tenia sinó divuit anys; no se li han de retreure per consegüent a aquell home públic eminent les opinions precipitades sobre estils i monuments; malgrat això, s'endevina a aquest seu primer llibre un fort pensador; en quant l'estil d'escriure seguí el del seu temps, en veritable romàntic, i bona sort vàrem tenir d'aquell moviment. Al contrari les il·lustracions, fet estrany, no són gens romàntiques: en aquesta obra es presenta el paisatgista Lluís Rigalt; en els dibuixos dels monuments no s'hi nota la més lleugera exageració, en els interiors de catedrals i de claustres no pot arribar-se a més seguretat i precisió; els paisatges, els castells, estan impregnats d'un sentiment de casa, inconforible; el llàpiz a les mans de l'artista posseïa una rara habilitat atraient, que radicava en la traça en comunicar el sentiment de la natura i del paisatge sense sortir-se però de la veritat i de la realitat més austera. En aquest llibre hi havia encara una altra novitat ben realista: molts exteriors ostenten el rètol *sacado con el daguerreotipo*; eren les primeres mostres de la fotografia passades al través del traçut buril de l'Antoni Roca o de l'Alabern.

En els *Recuerdos y bellezas de España* apareix per primera ve-

gada, en una obra important i extensa, en el nostre país, la litografia. És clar que s'havien reproduït làmines soltes per aquest procediment, que resultarien ara els veritables incunables litogràfics de casa nostra, que prou convindria que algú recullís. Propiament el primer llibre litogràfic va ésser la *Relacion de la entrada de los Reyes Nuestros Señores en la Ciudad de Barcelona la mañana del 4 de Diciembre de 1827, y de los demás festejos públicos que tributó a SS. MM. la Junta de Reales Obsequios, en nombre y representación de dicha ciudad*. N'Adrià Ferràn i En B. Planella varen dibuixar les làmines sobre la pedra, fent-ne En Monfort el tiratge. Convé recordar que l'inventor Senefelder, a l'aparèixer en 1839 el primer volum dels *Recuerdos y Bellezas*, tot just feia cinc anys que era mort i que aquest nou art no va fer sa veritable entrada a París fins en 1815. El segon volum referent a Catalunya no va sortir fins al cap de quatre anys d'haver-se publicat el primer; el dotzè i darrer porta el mil·lèssim de 1865 en la portada però acaba amb una nota final d'En Parcerisa de 1872. Els viatgers es trobaven per tot arreu amb els esclats de la guerra civil carlista que els deturava en alguna banda i els impedia la continuació de la noble tasca que s'havien assenyalat. L'entusiasme d'En Parcerisa, que era dibuixant i editor de la vasta empresa, era comunicatiu; ell mateix va acabar pacientment d'executar el seu pla primitiu, essent incalculables els dibuixos que va treure del natural per tots els indrets d'Espanya fins que va completar els dotze volums, deixant solament enlaire Valencia. Els col·laboradors literaris varen ésser tres, de primer En Pífferrer, més tard, per malaguanyada mort d'aquest, En Pi i Margall i En Quadrado; però En Parcerisa va editar i publicar tota l'obra. Sota el seu llapiç hàbil i romàntic els monuments semblen créixer en importància, els claustres són més grans i tenen més calats, els interiors de les catedrals s'allarguen, les ruïnes s'omplen de misteri i les figures i escenes pintoresques no manquen quasi mai: en l'aula capitular de Poblet, que ja va trobar cremada, hi posa els retrats de les parets i dos monjos que, asseguts en cadires gòtiques com la del rei Martí, interroguen a un pagès; a Santes Creus es representa una batalla; al Congost, uns trabucaires deturen uns carruatges mostrant punyals als passatgers astorats; al voltant o dintre de les catedrals, hi ha sempre lluminàries, o en surten professors o canonges travessen les naus amb gravetat; el pati de l'antiga Generalitat apareix durant la festa de les roses en la diada de Sant Jordi. No obstant, totes les làmines tenen un especial encís i el qui se les mira sembla que n'estima més els monuments de la terra. I la consciència catalana,

tan somorta aleshores, va desvetllar-se al crit d'aquells bons patricis. De la fusió de l'escola històrica, que havia estat més matinerà, i els viatges profusament il·lustrats en va néixer el treball monogràfic, més obscur però més profitós i just. El desolat crit de «desperta» havia anat ressonant i, a poc a poc, responien a chor per tots els àmbits de la nostra terra, i els ecos, a la inversa de com succeeix, com més passava el temps més es multiplicaven, i en lloc d'anar minvant amb la llunyania, més forts i clars es feien.

D'aquells bons daguerreotips de la *Cataluña* d'En Pi i Margall, en va venir el progrés creixent de les manipulacions de la cambra fosca, aplicat sobretot als procediments de reproducció. L'antic soci de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, N'Heribert Mariescurrena, va trobar un company per a fundar la Societat heliogràfica, proclamant ambdós la inalterabilitat de les seves heliografies. A la Catalanista s'estrenà en els dos volums de l'*Album pintoresch monumental de Catalunya*; més tard en els Albums de Poblet, Santes Creus i Montserrat, quasi contemporaniament en què En Pleyan de Porta publicava l'*Album històrich pintoresch y monumental de Lleida y sa comarca*. Malgrat haver transcorregut més de trenta cinc anys d'aquelles publicacions, les dites heliografies es conserven, en tots els àlbums, en el mateix estat en què eixiren del tiratge; i un hom no sab què admirar més, si llur permanència o la bella disposició i l'art de les vistes preses.

L'època dels àlbums sembla que va passant; ja de quasi tots els nostres monuments n'existeix monografia ampleament il·lustrada i amb l'indispensable estudi arquitectònic i documental; un dia s'estudia el conjunt del nostre art romànic, l'altre s'aixeca al lloc degut la nostra pintura gòtica. No s'imagina ara cap estudi o ressenya de cap excursió sense la demostració plàstica o que els gravats trets de fotografia no li fassin companyatge. En la llarga col·lecció dels vint-i-sis volums del nostre BUTLLETÍ l'indispensable material fotogràfic hi abunda més cada dia. Avui l'activa i ben orientada Secció de Fotografia del CENTRE organitza, entre altres actes, exposicions per monuments, i els bons companys Srs. Llorens, Vilaseca i Guitert es dediquen respectivament a presentar-nos Santa Maria de l'Estany, la nostra Seu i el monestir de Poblet, tot mostrant-nos multitud de recons ignots. Aquest és un bon camí.

Està fora de les meves aptituds i del meu tema parlar de les transformacions de l'art fotogràfic. També fa més de vint anys, com alguns de vosaltres, he corregut el Pireneu, Catalunya i el Rosselló, carregat amb una màquina de mitja placa i a l'esquena una incòmoda

motxilla proveïda de capces de plaques, prenent-me sovint pels hostals per tota altra cosa d'allò que em movia a córrer món.

Senyors i amics : acabaré aquesta llarga dissertació amb un dolç record per a dos socis que han traspassat. En Frederic Bordas, el nom del qual va lligat amb l'*Album pintoresch monumental* de l'any 1878, feia, com molts sabeu, unes fotografies admirables. Solíem anar a veure-les amb En Juli Soler, company de tota la vida. El Sr. Bordas essent enginyós, instal·lava un focus elèctric al mig de la taula rodona del menjador, del centre del qual, mitjançant un mecanisme, partien sis radis, cada un sostenint un muntatge per mirar per transparència les proves en vidre dels negatius del seu verascop; ell les anava mudant i podíem ésser algunes persones a mirar-les passar. En Soler va fer més endavant excursions per la Vall d'Aràn en companyia del Sr. Bordas. Tots sabeu a quina alçaria va arribar En Soler en quan a la tria del punt de vista; de la perfecció dels seus clixés de les valls pirenenques que trespava i dels cims que escalava, la mostra més evident la tenim al CENTRE EXCURSIONISTA, al qual va fer hereu d'aquell seu treball més personal i més íntim.

No hi ha delectació més penetrant que remirar les proves fotogràfiques que ens recorden una excursió agradable. Són la visió plàstica de paratges i de monuments que ens han emocionat en el transcurs d'un troç de vida. I amb emoció creixent ens les mirem de vegades, observant les siluetes dels companys, els alegres, els comunicatius, els concentrats; ens reconeixem nosaltres mateixos, travessant una congesta, passant descalsos un riu a gual; i en tal prova un xic passada ens endevinem nois, en tal altra ens sabem homes al fort del dalit, i, al fer aquella altra excursió, la prova ens diu que els cabells ens blanquejaven; però ens les mirem amb joia i sens recança si ens convencem pràcticament que conservem encara, sens defallir, l'agilitat envejable dels temps enyoradiços de la joventesa.

De Camprodón a Olot

'excursió de Camprodón a Olot, passant per Capsacosta, és una de les més agradables i menys cansades que pot fer l'excursionista quan es troba per aquelles encontrades.

Se surt de Camprodón per la carretera que va a Sant Joan de les Abadesses, i se segueix fins poc abans d'arribar a les cases de Sant Pau, després de passada la fàbrica de carbur de calci, on un ample camí carreter s'enfila cap a mà esquerra.

Al cap de pocs minuts es troba la iglesia i cementiriet de Sant Pau de Seguries, per les parets del qual es passa i es va seguint el camí que, encara que és de prou amplada, deixa d'ésser carreter; és un antic camí ral, ara descuidat, que en suau pendent, i en ben poca estona puja al Capsacosta. La seva direcció general fa donar l'esquena a les altes muntanyes d'Ull de Ter, i tot plegat, des de la carretera, porta al cim amb uns descansats tres quarts.

Ni sa vista, ni son pas té res d'atraient ni notable; però de sobte l'excursionista es troba al cim, i mal que no vulgui, queda estacat a terra uns instants; té a sos peus, en tota sa amplitut i incomparable esplendidesa el jardí sense parió de l'hermosíssima Vall de Vianya.

És una vista excepcional; la vall és agafada de front i sos dimi-nuts turonets de bosc, ses grans cases, ses rústiques parroquies, ses planes conreades, sos corriols i carreteres, i la inimitable taca de sos camps de fajol, harmonitzant-se en la suavitat de color típica de la terra, dintre el marc de les esquerpes muntanyes que la volten, formen un conjunt que molt poques vegades s'ofereix tan esplèn-didament a la contemplació del vianant.

Sols per a fruir una estona d'aquesta vista es pot fer l'excursió d'anada i vinguda des de Camprodón; és una excursió de mig dia, que fins té l'aliciet de poder-se fer gaire bé tota ella en carruatge.

Per a anar a Olot, des del Capsacosta, cal esmunyir-se a la vall, fent una devallada que s'ha de qualificar d'única; ben segur que en tot Catalunya no n'hi ha d'altra de semblant.

Està Capsacosta a 1,020 metres sobre el mar, i la vall a 600; i els 420 de diferencia es baixen amb una hora d'un caminar que encara que hom vulgui no es pot fer apressurat.

El camí es fa sobre l'antiga via romana que passa per aquell lloc, trencant-hi dreceres a cada moment, i a cada moment reprenent-lo.

És en va, llavors, entretenir-se en contemplar la vista de la vall; la vall amb ses cinc parroquies, sos boscos i sos camps va desapareixent; els turons que com nervis gegants la seccionen, amaguen ben aviat ses fecundes planes, i el paísatge va semblant tot un altre.

Mes, encara que no fos així, seria en va pretendre contemplar-lo, perquè el camí que es va trepitjant atreu l'atenció d'una manera irresistible.

És ample de dues amplades de carro, i des del cap de munt té sostingut el cantó que correspon al penjat del terreny per feixugues parets d'amples cairons carejats; de tant en tant s'hi veuen encara les que avui en diem alcantarilles, fetes d'immenses llombardes posades en sec, i guardarrodes que s'aixequen solitaris i ferèstecs com pedres d'algun d'aquests monuments funeraris d'èpoques encara anteriors a la romana.

L'acció del temps, el pesat servei de segles que ha fet, i el descurt dels homes, l'han trasmutat en una corprenedora despulla: la via es a trets esventrada, altres feta un informe estirall de rocs de totes mides caiguts en confusa barreja; la volta més enllà el correcxargaiós en què s'ha convertit el regueró que aplegava ses aigües voreres: ressurts més avall, poc menys que intacta, segueix després estripada per un correc que algún dia de disbauxa d'aigües l'engolí; se la reconeix més avall només per la pesanta paret vorera, o la llombarda drete d'un guardarrodes, i presentant-se-vos sempre amb una majestat que encara us parla de la del poble que la bastí. Ses parets són colrades pel sol de prop de dos mil istius, i han sofert l'assot dels aiguats i temporals d'una vintena de centuries.

Arriba un moment, el que pot dir-se d'intersecció entre el penjat de la costa i el pla de la vall, en què l'acció de l'aigua se n'ha endut la terra fins a deixar al descobert la gran ossada de la muntanya, la roca viva de la via no en queda ja ni rastre, i llavors és quan es trepitja ja la vall de Vianya que en son mateix dintell ens ofereix l'Hostalet, on forçosament heu d'anar a raure.

És una caseta de pagès posada en aquell extrem per a rebre a l'afadigat vianant: és punt de parada obligat de tothom que passa, i ha conegut dies d'atrafegada prosperitat, perquè abans de què es fessin les carreteres de què és clau Sant Joan de les Abadesses, encara es feia per Capsacosta tot el tràfec de les valls camprodonenques.

És un hostalet de taula i bancs de fusta blanca, que endiumenge cada setmana una fregada de terra d'escudelles: hostel de gent pagessa, on, llevat de beure-hi — el vi en aquests hostals sol ésser un *vi gros* a gust de paladar de traginer, — s'hi mengen els plats de la cuina

de pagesia, guisats sense altra pretensió que la de fer-los agradosos.

El gros de l'excursió s'acaba a l'Hostalet : d'allà indefectiblement s'ha d'anar a raure a la carretera de Vianya, que passa i mor a poca distancia de l'Hostalet, al peu de la parroquia de Sant Salvador, una de les cinc de la vall. La carretera porta a Olot, i s'ha d'anar seguint, llevat si es vol al final, en què es pot fer una dreuera.

A l'ésser al dret de La Coromina, o més ben dit de l'Hostal Nou de Vianya, es pot agafar un corriol a mà esquerra, que puja dretament el turó que separa la vall propiament d'Olot, i entrar-hi per la carretera de Sant Joan de les Abadesses. Altrament, la carretera de Vianya segueix aigües avall fins a La Canya, on es troba el trencador i s'entra a Olot per la banda de Sant Joan les Fonts.

Del pas pel pla de la vall, no cal parlar-ne; fet a la segona quinzena d'agost, que és el temps de florida del fajol, es travessa un jardí d'uns quants quilòmetres.

L'excursió pot fer-se còmodament i amb ben poc dispendi; es pot sortir de Camprodón amb la tartana del dematí, i avansar-se a cavall el tros de carretera fins a Sant Pau de Seguries: el passatge costa dos rals : i a l'altra banda, si l'excursió es fa en dilluns, també es trobarà carruatge. Com és dia de mercat a Olot, cada dilluns, a dos quarts de set, surt de l'Hostalet una tartana o dues, segons el passatge, que per cinc rals porta a Olot, on s'hi és a les vuit. El camí de Sant Pau a l'Hostalet, un excursionista, per poc instint i pràctica que tingui el pot fer sense guia.

En canvi, qui vulgui fer el passeig aprofitant les comoditats de l'automòbil, pot deixar-lo prop de la fàbrica de carbur de calci, i si li fa donar la volta per Sant Joan, quan haurà esmorzat o brenat a l'Hostalet de Sant Salvador de Vianya pot tenir-lo altra vegada a la carretera esperant-lo.

Per què a l'excursió no hi falti el perfum d'una nota de pietat cristiana, no moltes centes passes més avall de l'Hostalet hi ha una Creu o Paceró que n'és un artístic joell. És al bell mig de l'antic camí ral, o antiga via romana, que breument torna a ressortir, en un alterós turonet de bosc, el qual potser com mai cap altre mereix el qualificatiu d'estar conformat en esquena d'ase. És una petita construcció de pedra rematada per una creu i guardadora d'una imatge salvaguardada per feixuga reixa de feixuc forrellat. La imatge és un relleu representant la fugida a Egipte de la Sagrada Família, que vesteix pulcrament l'habillatge dels pagesos de l'Edat mitjana. Qui s'hi atansi, segurament hi trobarà, com encatifant son camí, algún ramet de flors boscanes.

F. MASPONS I ANGLASELL

Crònica del Centre

OCTUBRE DE 1917

SESSIONS I CONFERENCIES

El dia 24 se celebrà amb la solemnitat de costum l'acte inaugural de curs. Presidí el president del CENTRE D. Jaume Massó Torrents, amb assistència de l'Il·ltre. Sr. D. Ramón d'Abadal en representació de la Diputació Provincial; de l'Il·ltre. Sr. D. Josep Rogent, representant a l'Ajuntament, i altres nombrosos delegats en nom de tantes altres entitats científiques i culturals de la nostra ciutat i fora d'ella. El senyor Secretari, D. Timoteu Colomina, donà lectura de la Memoria reglamentaria explicativa de tots els actes portats a cap pel CENTRE durant el passat curs, i el senyor President llegí, com a discurs inaugural, un ben escrit treball sobre els viatges il·lustrats fets a Catalunya, el qual merescué els aplaudiments dels concurrents, declarant obert el curs de 1917-1918.

El dia 26, el nostre consoci Rvnd. Mn. Jaume Oliveras explicà una conferència sobre *Una volta a l'entorn del Mont-Perdut*.

El dia 31, el propi senyor ens ressenyà altra excursió *De la Maladeta al Perdiguero per la Vall de Remunyé*.

Una i altra foren il·lustrades amb profusió de projeccions interessantíssimes, les quals merescueren els aplaudiments de tots els que hi assistiren.

NOVEMBRE DE 1917

CONFERENCIES I EXCURSIONS

Dia 9. El Sr. D. César August Torras donà una conferència sobre el tema *Excursionant a l'envolt de la serra del Fort del Comte, Alinyà i Oden*.

Dia 16. El Sr. D. Josep Danés i Torras tractà en la seva conferència de l'*Arquitectura Popular; Notes referents a les masies de la secció septentrional de la Comarca d'Olot*.

Dia 23. El Dr. D. F. Xavier Parés i Bartra féu la ressenya d'*Una visita a les poblacions de Lió, Basilea, Estrasburg, Maguncia i Wiesbaden*.

Dia 27. El Sr. D. Albert Hebrard donà una conferència sobre *Una visita a les obres del port de Barcelona*.

Dia 30. Vetllada necrològica en honor del que fou fundador de la primera societat excursionista d'Espanya, D. Josep Fiter Inglès, i del soci honorari del CENTRE D. Salvador Sanpere i Miquel. Es llegí, també, un escrit del Sr. Joànn Montllor, del C. E. del Vallès.

Noves

CONVITS. — El CENTRE fou convidat per D. E. Fàbregas, empresari del Teatre Català (Romea) per a assistir a la funció inaugural, al qual efecte ens remeté una llotja de primer pis.

També fou convidat per la Real Academia de Ciencias y Artes a l'acte inaugural de curs que se celebrà el dia 24, a dos quarts de set de la tarda. Fou delegat per a assistir a l'acte el president de la Secció de Geologia, Rvnd. Dr. Marià Faura.

NOVES JUNTES DIRECTIVES. — La nostra Secció de Fotografia ha renovat la seva Junta de govern en la següent forma: *President*, D. Alfred Bosch; *Vice-president*, D. Carles Fargas; *Secretari*, D. Manel Riera; *Arxiver*, D. Gaspar Sala; *Vocals*: D. Enric Sala, D. Enric Mallat i D. Pere Monistrol.

La Secció Excursionista de l'Ateneu Tarraconense ens ha fet assaber també el nomenament de la seva nova Junta directiva.

NOTES DE CONDOL. — Han mort D. Josep Domènech i Estapà, pare de l'ex president de la Secció d'Arquitectura D. Josep Domènech i Mansana, i D.ª Eulalia Sans, mare del president de la Secció de Geologia, Mossèn Marià Faura. La Directiva prengué l'acord d'enviar als susdits senyors i companys el testimoni del seu condol.

També féu constar en acte son sentiment per la mort de l'ex secretari don Ceferí Rocafort, així com celebrar una sessió necrològica en son record i publicar-la al BUTLLETÍ.

SUBVENCIÓ. — L'Excm. Diputació Provincial ha concedit la quantitat de 100 pessetes com a premi al tercer concurs que ha de celebrar la Secció d'Enginyeria.

RECONSTRUCCIÓ D'UN CAMÍ. — Accedint a la demanda feta pel CENTRE, la Junta del Canal d'Aragó i Catalunya ha construït un nou camí com a compensació del que fou destruït amb la solta d'aigües vora al xalet de la Renclusa.

PER LA CONSERVACIÓ DELS NOSTRES MONUMENTS. — La Directiva ha oficiat a l'alcalde i rector de Llinàs interessant-los per a la conservació i restauració de la creu de terme que es troba pròxima a la via del ferrocarril, la qual està en perill d'enderrocar-se.

INTERESSANT TROBALLA. — Amb motiu de la interessant troballa feta pel rector de Sant Pere de Terrassa d'unes pintures romàniques a l'església de Santa Maria, el CENTRE ha adreçat a dit senyor una felicitació encoratjant-lo en el seu comès d'investigació.

DONATIUS. — Es reberen: *Imer* de l'Institut de Ciències de Stockolm; l'any IV dels *Treballs de la Societat de Biologia*; i dos números dels *Arxius* de l'Institut de Ciències.

NOVA JUNTA DIRECTIVA. — La Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona ha fet assaber al CENTRE la constitució de la seva nova Junta directiva.

NOVA SECCIÓ EXCURSIONISTA. — S'ha ofert al CENTRE la nova Secció excursionista de l'Ateneu Obrer de la barriada de Les Corts.

EN MEMORIA DELS NOSTRES COMPANYS. — La Directiva ha pres l'acord de fer construir una placa de marbre on s'hi puguin gravar els noms de tots aquells ex consocios que hagin treballat amb entusiasme pel millorament i prosperitat del CENTRE.

FELICITACIÓ. — S'ha oficiat al nostre consoci D. Joan Ventosa i Calvell amb motiu d'haver estat nomenat Ministre d'Hisenda.

CAMINS DE MUNTANYA. — La Mancomunitat de Catalunya ha demanat al CENTRE els plans que tingui dels camins de ferradura del Montseny.

També ens comunica que ha inclòs en la relació de dits camins al del Dalló a Coma de Vaca i Ull de Ter, interessat pel CENTRE.

Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aràn)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'OCTUBRE DE 1917

TEMPERATURES A L'OMBRA				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA ABSOLUTA en 24 hores	MÍNIMA ABSOLUTA en 24 hores	MITGES MENSUALS A 0° I A LA GRAVETAT NORMAL	
8 mati	4 tarda			8 mati	4 tarda
5°39	11°06	25°5 (dia 1)	— 3°5 (dia 30)	680.08 mm.	679.52 mm.
Oscil·lació extrema mensual. . . . . 29°				A 0° I AL NIVELL DE LA MAR	
Variació màxima diurna (dia 26). . . . . 20°5				764.43 mm.	762.02 mm.
MITGES MENSUALS				Màxima (dia 22) 773.1 mm.	
15°96				Mínima (dia 28). . . 750.8 »	
2°69				Oscil·lació extrema 2.3 »	

HUMITAT RELATIVA

PLUVIOMETRÍA

MITGES MENSUALS	8 mati	4 tarda		
Termòmetre sec	5°39	11°06	Total d'aigua caiguda en el mes.	65.6 mm.
Termòmetre moll	4°09	8°59	Dia de major caiguda (dia 28) . . .	18 »
Humitat (percentatge).	79.5	69.5	Intensitat per dia de pluja i neu . . .	3.64 »
Dies de saturació.	1	1	Total d'espessor de neu en el mes.	0.02 mt.
			Dia de major espessor (dia 28) . . .	0.02 »
			Vent dominant en els dies de pluja i nevades:	calma.

VENT

DIRECCIÓ	8 mati	4 tarda	VELOCITAT EN 24 HORES	
Calma	22	10		
N.	—	2		
NE.	3	15	Mitja mensual diària.	26.361 k.
E.	1	—		
SE.	1	1	Màxima absoluta (dia 13)	90.30 k.
S.	1	—		
SW.	2	1		
NW.	1	2	Recorregut total en el mes.	817.20 k.

ESTAT DEL CEL

DIES	8 mati	4 tarda	DIES DE	NÚVOLS			NUVOLOSITAT
				CLASSE	8 m.	4 t.	MITGES MENSUALS
Serens	12	9	Pluja 13				
Nuvulosos.	10	10	Boira 4				
			Rosada 2	Cirrus	4	3	8 mati 4 tarda
			Gebre 6	Nimbus	1	4	
Coberts	9	12	Glaçada, 8 m. 1	Stratus	2	—	4.71 5.96
			Neu 3	Cumulus	—	3	

Comencen les nevades en el dia 6.

Les anotacions diàries han estat preses per l'H.^o Pablo i revisades pel Dr. FAURA I SANS.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA i la Direcció del BUTLLETÍ deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Clixé de Joaquim Morelló.

PIC DELS ENCANTATS I ESTANY DE SANT MAURICI

Alt (Vall de) Pallars - LLEIDA)